

ЛІЛІЯ ЮРІЇВНА МІСЮРА,

*Національна академія прокуратури України,
відділ підготовки прокурорів з нагляду за додержанням законів органами,
які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство,
Інституту підвищення кваліфікації прокурорів;*

 <https://orcid.org/0000-0003-4989-9574>,
e-mail: liya.90@ukr.net

**ЗАЛУЧЕННЯ ЕКСПЕРТА ТА ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ У СФЕРІ ДОВКІЛЛЯ**

Висвітлено актуальні питання залучення експерта та проведення експертизи у кримінальному провадженні у сфері довкілля, а також надано практичні рекомендації щодо діяльності слідчого, прокурора на вказаному етапі досудового розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля.

Ключові слова: прокурор, кримінальне провадження, кримінальне правопорушення проти довкілля, досудове розслідування, залучення експерта.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Залучення експерта та проведення експертизи є одним з основних форм застосування спеціальних знань під час досудового розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля, а висновок експерта – одним із важливих процесуальних джерел доказів у кримінальному провадженні у сфері довкілля, тому своєчасне залучення експерта стороною обвинувачення сприяє правильному визначенню подальших напрямів досудового розслідування та певною мірою впливає на результативність проведення інших процесуальних дій у кримінальному провадженні.

Серед проблемних питань, що виникають у ході досудового розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля на етапі залучення експерта, найбільш поширеними є: неправильне визначення виду експертизи, яку необхідно провести у кримінальному провадженні; неподання або несвоєчасне подання на розгляд слідчого судді клопотання про доручення експертизи; невідповідність клопотання про доручення експертизи вимогам ч. 2 ст. 244 Кримінального процесуального кодексу України¹ (далі – КПК України); недостатність направлених експерту матеріалів для проведення експертизи; використання експертом у ході дослідження зразків, відібраних стороною обвинувачення із порушенням встановленого законом порядку; невідповід-

ність висновку експерта вимогам ст. 101 і 102 КПК України тощо.

Стан дослідження проблеми

У науковій літературі вказана проблематика досліджувалась у працях багатьох учених. Так, В. Т. Маляренком та Ю. П. Аленінінм висвітлено питання щодо розширення кола суб'єктів проведення судової експертизи. У працях О. О. Бондаренка досліджувалися фактичні та юридичні підстави призначення і проведення експертизи, а також питання передбачення інших випадків для обов'язкового проведення судової експертизи. Особливості та порядок використання спеціальних знань під час розслідування злочинів проти довкілля ґрунтовно вивчені Я. М. Толочко, С. О. Книженко, О. В. Одерієм і Ю. М. Туровцем. Можливості судових експертиз під час розслідування окремих злочинів проти довкілля проаналізовані Л. Л. Стасюк. Специфіці організації призначення експертиз у процесі розслідування злочинів проти довкілля приділено увагу у працях Ю. В. Алябова. Окремі проблеми проведення судових експертиз досліджено у працях Н. П. Канфуї, наприклад, питання отримання експертом права на самостійне збирання матеріалів для дослідження в ході проведення експертизи. Однак, незважаючи на вагомий науковий вклад зазначених учених, питання змісту діяльності прокурора на етапі залучення експерта в ході досудового розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля залишаються недостатньо дослідженими.

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 13.04.2012 № 4651-VI : ред. від 19.12.2018.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є розробка теоретичних основ і практичних рекомендацій щодо залучення експерта та проведення експертизи у кримінальному провадженні у сфері довілля.

Для досягнення мети необхідно вирішувати такі завдання: визначити види експертиз, які можуть бути проведені у кримінальному провадженні у сфері довілля; визначити порядок залучення експерта і проведення експертизи у кримінальному провадженні у сфері довілля; висвітлити проблемні аспекти діяльності слідчого та прокурора на вказаному етапі досудового розслідування кримінальних правопорушень проти довілля.

Наукова новизна дослідження

Уперше запропоновано зміни до законодавства та надано практичні рекомендації щодо діяльності прокурора на етапі залучення експерта і проведення експертизи під час досудового розслідування кримінальних правопорушень проти довілля.

Виклад основного матеріалу

Рішення про необхідність проведення експертизи може бути прийнято слідчим, прокурором уже під час проведення початкових слідчих дій, насамперед у ході огляду місця події: виявляючи й вилучаючи різні сліди, слідчий висуває версії щодо розслідуваної події, визначає можливості та перспективи їх експертного дослідження [1, с. 452].

У процесі визначення видів експертиз, які потрібно провести у кримінальному провадженні у сфері довілля, слідчий, прокурор повинні враховувати обставини справи та комплекс завдань, що вирішує судова експертиза.

Наведемо запропоновану С. О. Книженко класифікацію експертиз, що проводяться в ході досудового розслідування кримінальних правопорушень проти довілля: 1) екологічна експертиза й експертизи екологічної спрямованості (дендрологічна, орнітологічна, зоологічна, іхтіологічна, ентомологічна, судово-геологічна, водогосподарська, судово-ветеринарна, санітарно-гігієнічна, гідрометеорологічна, рибогосподарська тощо); 2) технічні експертизи (агротехнічна, зоотехнічна, лісотехнічна, будівельно-технічна, пожежо-технічна, судово-технологічна, гідротехнічна тощо); 3) криміналістичні експертизи (біологічна, дактилоскопічна, трасологічна, почеркознавча, технічна експертиза документів тощо); 4) інші експертизи (судово-медична, токсикологічна, товарознавча, економічна тощо) [2, с. 138–144].

Варто звернути увагу, що деякі із зазначених експертиз знаходиться на стадії науко-

вої розробки, тому, приймаючи рішення щодо їх призначення, варто керуватися п. 1.2.10 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5¹ (далі – Інструкція). Цим пунктом передбачено, що з метою більш повного задоволення потреб слідчої та судової практики щодо вирішення питань, які потребують застосування наукових, технічних або інших спеціальних знань, експертними установами організовується проведення інших видів експертиз (крім судово-медичної та судово-психіатричної), в тому числі тих, що знаходяться на стадії наукової розробки.

Для залучення експерта прокурор або слідчий у порядку, визначеному ст. 242–245 КПК України, звертаються до слідчого судді з клопотанням про проведення експертизи. Клопотання про проведення експертизи – єдиний серед передбачених кримінальним процесуальним законом вид клопотань, що може бути поданий слідчому судді місцевого суду безпосередньо слідчим, якому доручено проведення досудового розслідування у кримінальному провадженні. Незважаючи на це, питання проведення експертиз у кримінальних провадженнях у сфері довілля повинно бути під пильною увагою прокурора, який повинен забезпечити своєчасне подання клопотання, перевірити правильність вибору виду експертного дослідження, а також перевірити дотримання норм закону під час звернення із клопотанням до слідчого судді, зокрема: правильність і повноту визначеного переліку запитань, які необхідно поставити перед експертом; долучення копій матеріалів, якими обґрунтовуються доводи клопотання про проведення експертизи, а також додержання вимог ч. 2 ст. 244 КПК України під час його складання; правильність і вичерпність визначеної слідчим вихідної інформації для проведення експертного дослідження; якість і повноту матеріалів кримінального провадження, підготовлених для направлення на експертизу. Крім того, прокурор перевіряє дотримання обов'язкових вимог ч. 2 ст. 242 КПК України щодо звернення із клопотанням до слідчого судді для проведення експертизи стосовно визначення розміру шкоди довіллю, заподіяної кримінальним правопорушенням, а в разі

¹ Інструкція про порядок призначення і проведення судових експертиз : затв. наказом М-ва юстиції України від 08.10.1998 № 53/5, у ред. наказу М-ва юстиції України від 26.12.2012 № 1950/5 : ред. від 23.05.2017 з остан. змін., внес. наказом М-ва юстиції України від 26.04.2017 № 1420/5.

необхідності – також у інших випадках (наприклад, для встановлення причин смерті або тяжкості та характеру тілесних ушкоджень, заподіяних унаслідок порушення правил екологічної безпеки під час уведення в експлуатацію підприємств).

Аналіз кримінальних проваджень дав можливість зробити висновок, що поширеними є ситуації звернення до слідчих суддів із клопотаннями про проведення експертизи у кримінальних провадженнях у сфері довкілля, в яких ухвалено рішення про зупинення досудового розслідування або закінчилися строки досудового розслідування, що є порушенням вимог ст. 219, 223 та 280 КПК України. Наявні також випадки винесення слідчими суддями ухвал про доручення проведення експертизи, в резолютивній частині яких слідчі судді неправомірно ухвалюють зупинити досудове розслідування на час проведення експертизи, оскільки, по-перше, кримінальним процесуальним законом не наділені правом ухвалювати такі рішення, по-друге, проведення експертизи відповідно до положень ст. 280 КПК України не є підставою для зупинення досудового розслідування.

Указані питання повинні контролюватися процесуальним керівником досудового розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля, оскільки проведення експертизи в зупиненому кримінальному провадженні або поза строками досудового розслідування може бути розцінено судом як істотне порушення вимог кримінального процесуального закону та мати наслідком визнання висновку експерта недопустимим доказом.

Крім того, слідчі судді, визначаючи відповідно до п. 2 ч. 6 ст. 244 КПК України експерта, якого необхідно залучити, або експертну установу, якій необхідно доручити проведення експертизи, не завжди дотримуються положень п. 1.6 Інструкції, згідно з яким експертизи та дослідження проводяться експертними установами за зонами регіонального обслуговування, а також допускають випадки доручення проведення експертизи некомпетентним суб'єктам. Ці порушення широко допускались слідчими та прокурорами, коли останні були уповноважені ухвалювати рішення про призначення експертизи у кримінальному провадженні.

Поширеними є випадки направлення на експертизу матеріалів, визначених слідчими на власний розсуд, які є недостатніми для проведення експертизи. У зв'язку з цим вважаємо за необхідне розширити зміст ч. 7 ст. 244 КПК України, передбачивши необхідність внесення до

змісту ухвали про доручення проведення експертизи, крім поставлених експерту запитань, також переліку матеріалів кримінального провадження (у тому числі експертних зразків), що направляються для проведення експертизи, оскільки в більшості ухвал це питання не відображається слідчими суддями.

Варто зауважити, що відсутність визначеного на рівні кримінального процесуального законодавства суб'єкта, уповноваженого призначати перевірки та ревізії у кримінальному провадженні, іноді перешкоджає проведенню експертизи. Наприклад, для визначення розміру шкоди, завданої самовільним зайняттям земельних ділянок, проводиться судово-економічна експертиза, на вирішення якої, зокрема, ставиться питання, чи підтверджується документально розмір завданої самовільним зайняттям земельної ділянки шкоди. Ненадання експерту акта перевірки та розрахунку шкоди, зробленого під час її проведення уповноваженим спеціалістом відповідно до Методики визначення розміру шкоди, заподіяної внаслідок самовільного зайняття земельних ділянок, використання земельних ділянок не за цільовим призначенням, зняття ґрунтового покриву (родючого шару ґрунту) без спеціального дозволу, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 25.07.2007 № 963¹, у свою чергу, унеможлиблює проведення судово-економічної експертизи.

Ускладнює проведення судово-економічної експертизи в деяких випадках також відсутність висновку ревізії, оскільки згідно з п. 1 розділу III Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень² проведення ревізійних дій (визначення експертами-економістами будь-яких економічних показників без попереднього проведення документальних перевірок фінансово-господарської діяльності суб'єктом контролю) не є завданням економічної експертизи.

¹ Методика визначення розміру шкоди, заподіяної внаслідок самовільного зайняття земельних ділянок, використання земельних ділянок не за цільовим призначенням, зняття ґрунтового покриву (родючого шару ґрунту) без спеціального дозволу : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 25.07.2007 № 963 : ред. від 05.08.2016.

² Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : затв. наказом М-ва юстиції України від 08.10.1998 № 53/5, у ред. наказу М-ва юстиції України від 26.12.2012 № 1950/5 : ред. від 23.05.2017 з остан. змін., внес. наказом М-ва юстиції України від 26.04.2017 № 1420/5.

Таким чином, з метою усунення вказаної законодавчої прогалини вважаємо доцільним унести зміни до кримінального процесуального закону та наділити слідчого суддю повноваженнями щодо призначення перевірок, ревізій у кримінальних провадженнях, а також детально регламентувати порядок звернення до слідчого судді із клопотанням про призначення перевірки чи ревізії, вимоги до такого клопотання, порядок і строки їх розгляду, процедуру продовження строків перевірки чи ревізії.

Результати експертного дослідження багато в чому визначаються якістю проведення інших слідчих (розшукових) дій із виявлення й вилучення речових доказів та отримання зразків для порівняльного дослідження [3, с. 234]. Саме тому прокурор у кримінальному провадженні перевіряє процесуальну доброякісність об'єктів експертного дослідження перед їх направленням для проведення експертизи. Для цього потрібно насамперед установити, чи був законним спосіб їх одержання [4, с. 280]. Наприклад, для призначення ґрунтознавчої експертизи зразки відбираються з поверхневого шару ґрунту на глибині не більше 5 см масою 100–150 г і упаковуються в паперові пакети, а якщо ділянка являє собою западину (яр, канаву, яму тощо), зразки відбираються з дна і різних генетичних горизонтів стін, відкосів, а контрольні – з поверхні ґрунту біля западин та із суміжних ділянок місцевості (п. 23.2.4 Науково-методичних рекомендацій). Направлення до експертної установи зразків для експертного дослідження, відібраних із порушенням встановленого порядку, може мати наслідком визнання судом недопустимим доказом висновку експертизи.

Важливим також є дотримання вимог ст. 7 Закону України «Про судову експертизу»¹, якою передбачено, що судово-експертну діяльність у кримінальному провадженні здійснюють державні спеціалізовані установи, а в інших випадках – також судові експерти, які не є працівниками зазначених установ, та інші фахівці (експерти) з відповідних галузей знань у порядку та на умовах, визначених законом. Виключно державними спеціалізованими установами здійснюється судово-експертна діяльність, пов'язана із проведенням криміналістичних, судово-медичних і судово-психіатричних експертиз. Експерт повинен володіти спеціальними знаннями, мати відповідну кваліфікацію з досліджуваних питань і не виходити за межі своєї компетенції.

¹ Про судову експертизу : закон України від 25.02.1994 № 4038-ХІІ : ред. від 20.01.2018.

Наприклад, Глухівським міськрайонним судом Сумської області за результатами судового розгляду кримінального провадження за ст. 246 КК України у справі № 579/869/16-к висновок лісотехнічної експертизи, за змістом якого діями О. була заподіяна істотна шкода, суд визнав недостовірним і недопустимим доказом, тому що він був виконаний поза експертною установою представником первинної профспілкової організації ДП «Харківська державна лісовпорядна експедиція» І., який не має статусу експерта та має невідомо які освіти і відповідний галузевий досвід щодо можливості (компетентності) надання висновку з обставин і питань, які мають враховуватися судом під час визначення наявності чи відсутності істотної шкоди².

Після надходження висновку експерта процесуальний керівник вивчає його зміст, правильність оформлення та наявність усіх передбачених законом реквізитів означеного процесуального документа [4, с. 280].

Як слушно зауважує Ю. К. Орлов, трапляються випадки, коли у висновку експерта відсутні вступна або дослідницька частина, підпис експерта або взагалі висновок підписаний не тією особою, яка вказана у вступній частині. Якщо експертиза була комплексною, то у висновку серед іншого повинно бути вказано, який експерт які саме дослідження проводив, і кожен частину дослідження підписує лише той експерт, який її здійснював [5, с. 43].

Зміст висновку експерта має відповідати вимогами ст. 101 і 102 КПК України. Під час перевірки й оцінки експертного висновку потрібно з'ясувати, зокрема, повноту відповідей на порушені питання та їх відповідність іншим фактичним даним, узгодженість між дослідницькою частиною та підсумковим висновком експертизи, а також обґрунтованість експертного висновку та його узгодженість з іншими матеріалами справи (п. 17 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 30.05.1997 № 8³).

Важливо звернути увагу, що під час проведення експертиз експерт повинен використовувати методики, які відповідають його спеціалізації та включені до Реєстру методик

² Вирок Глухівського міськрайонного суду Сумської області від 24 трав. 2017 р., спр. № 579/869/16-к // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/66666418> (дата звернення: 19.12.2018).

³ Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах : постановова Пленуму Верховного Суду України від 30.05.1997 № 8.

проведення судових експертиз, розміщеному на сайті Міністерства юстиції України.

У разі необхідності роз'яснення висновку експертизи прокурор може надати вказівку слідчому або самостійно допитати експерта під час досудового слідства. Під час допиту експерту доцільно поміж інших питань поставити запитання щодо наявності в нього спеціальних знань і кваліфікації з досліджуваних питань, використаних методів та методик, достатності вихідних відомостей для проведення експертизи, а за необхідності – також інші запитання щодо достовірності висновку.

Висновки

Отже, діяльність прокурора на етапі залучення експерта та проведення експертизи у кримінальному провадженні у сфері довкілля має бути зосереджена на контролі: правильності визначення слідчим виду експертного дослідження та своєчасності звернення до слідчого судді із клопотанням про доручення експертизи; повноти та якості матеріалів, що направляються експерту для проведення експертизи; дотримання процесуального порядку проведення експертизи та відповідності висновку експерта вимогам закону тощо.

Список бібліографічних посилань

1. Пиріг І. В. Кримінально-процесуальна регламентація призначення та проведення експертизи. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 4. С. 449–458.
2. Книженко С. О. Криміналістична характеристика та основні положення розслідування екологічних злочинів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2005. 207 с.
3. Пилипенко О. М. Використання сучасних можливостей судових експертиз на початковому етапі розслідування незаконної порубки лісу. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2016. № 4 (76). С. 232–241.
4. Панько Н. А. Допит експерта в суді як засіб оцінки його висновку. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 1. С. 280–283.
5. Орлов Ю. К. Заключение эксперта как источник выводного знания в судебном доказывании (уголовно-процессуальные, криминалистические и логико-гносеологические проблемы) : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. М., 1985. 382 с.

Надійшла до редколегії 20.12.2018

МИСЮРА Л. Ю. ПРИВЛЕЧЕНИЕ ЭКСПЕРТА И ПРОВЕДЕНИЕ ЭКСПЕРТИЗЫ В УГОЛОВНОМ ПРОИЗВОДСТВЕ В СФЕРЕ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ

Освещены актуальные вопросы привлечения эксперта и проведения экспертизы в уголовном производстве в сфере окружающей среды, а также даны практические рекомендации относительно деятельности следователя, прокурора на указанном этапе досудебного расследования уголовных правонарушений против окружающей среды.

Ключевые слова: прокурор, уголовное производство, уголовное правонарушение против окружающей среды, досудебное расследование, привлечение эксперта.

MISIURA L. YU. INVOLVEMENT OF AN EXPERT AND CONDUCTION OF AN EXPERT EXAMINATION WITHIN CRIMINAL PROCEEDINGS IN THE ENVIRONMENTAL SPHERE

The types of examinations which can be carried out within criminal proceedings in the environmental sphere have been determined. The procedure for involving an expert and conducting an expert examination within criminal proceedings in the environmental sphere has been revealed. The problematic aspects of an investigator, prosecutor's activity at the specified stage of pre-trial investigation of criminal offenses against the environment have been highlighted.

It has been noted that during the determination of the types of examinations to be carried out within criminal proceedings in the environmental sphere, an investigator, prosecutor must take into account the circumstances of the case and the complex of tasks that done by the court examination.

The author has researched the problem issues arising at the stage of involving an expert, one of which is the referral to the examination of materials determined by an investigator at his discretion, which are insufficient for the examination. In this regard, the author has offered to extend the content of Part 7 of the Art. 244 of the Criminal Procedural Code of Ukraine, providing the necessity to include besides the questions posed to an expert, the list of materials of criminal proceedings (including expert samples) into the content of the decision on the order of conducting the examination, sent for examination, since in most decisions this question is not reflected by the investigating judges.

It has been noted that the absence of a certain subject at the level of criminal procedural law authorized to appoint an audit, inspections within criminal proceedings, sometimes prevents the conduction of an examination. The author has proved the necessity of amending criminal procedural law in order to provide the investigating judge with the authority to appoint audits, inspections within criminal proceedings, as well as the detailed regulation of the procedure for applying to an investigating judge with the request for the appointment of an audit or inspection, requirements for such a request, the procedure and terms of their consideration, procedures for extending the terms of inspection or audit.

According to the results of the study, the author has concluded that the activities of a prosecutor at the stage of involving an expert and conducting an examination within criminal proceedings in the environmental sphere should be focused on the control: the correctness of the definition of the type of expert examination by an investigator and the timeliness of the appeal to the investigating judge with the request for the examination, completeness and quality of materials sent to an expert for the examination, adherence to the procedure for carrying out the examination and compliance with the expert's opinion with the requirements of the law, etc.

Keywords: *a prosecutor, criminal proceedings, criminal offense against environment, pre-trial investigation, involvement of an expert.*